

**AZİZ KLİMENT VE NAUM'UN KUTSALLIĞI'NIN
MAKEDONYA'DA TÜRK AHALİSİ
ARASINDA YAYILMASI**

Branko PANOV*

Kiril ve Metodi kardeşlerin Makedonya'da genel Slav eserini devam ettiren en yakın ve en yetenekli öğrencileri Ohri'li Aziz Kliment ve Naum daha 11. yüzyılın sonlarında haklı olarak Ohri'li Teofilagt tarafınca "Koriefet grupuna" kabul edilmişlerdir ki buraya Goræd, Angelariy ve Sava da katılmaktadır. 886 - 916 yıllarında Makedonya'da kendi eğitici ve episkopi görevini gerçekleştiren Ohri'li Kliment tarafından ve 893 yıllarından O'nun eğitici görevini devam ettiren ve en sadık işbirlikçisi olan Naum'un yardımıyla Ohri edebi okulunun sağlam temelleri atılmıştır. İlk Slav Üniversitesi'ni ve Makedonya'da Slav klisesini de kurmuşlardır. Dolayısıyla Aziz Kliment ve Naum kendi Slav eserinin büyüklüğüyle, haklı olarak insanlığın kültür hazinesinin en büyük şahısları arasında sayılmaktadırlar. Buna benzer yüksek övgülere, Aziz Kliment ve Naum daha 10. yüzyılında kendi öğrencileri ve taraftarları tarafınca layık görülmüşlerdir.

27 Temmuz 916 yılında vefat eden Ohri'li Kliment, O'nun Ohri kilisesinde, Aziz Panteleymon'da "kendisi kendi eliyle kabrın sağ kesiminin ön kısmında hazırladığı" mezarda törenli bir şekilde toprağa verilmiştir, bu arada onun Aziz olarak tanıtılması önerilmiştir. Kliment'in Azizliğe adanması "Aziz Kliment Lihnidli (Ohri'li)" olarak adlandırılması önerisi, Atos'ta Zograf kilisesinin kuruluşu esnasında, doğrusu, daha 919 yıllarında kaynaklandığı, korunmuş olan bir kısımda belirtilmektedir. 10. yüzyılın ilk yarısında Aziz Naum'un daha eski eserlerinden birinde Kliment "saygılı" deyiimiyle adlandırılmıştır, ki bu "Aziz" anlamına da geliyor. Asemenin evangelisinde de 10.yüzyılının sonlarında Kliment Aziz olarak Makedon kiliselerinde okunmaya başladığı vurgulanıyor. Bu evangelinin kimi yerlerinde 27 Temmuz tarihi ve Ohri'de Aziz Panteleymon kilisesi de kapsanmıştır. Hatırlatalım burada Kliment onuruna anma töreni de düzenlenmiştir. Son

* Prof. Dr., Üsküp Kiril ve Metodiy Üniversitesi

dönemlerde Polonya'lı bilgin Stanislav Rek, Bizans yazarı Yovan Skiltsan'ın haberlerine dayanarak, Kliment Ohri'linin 1004-1005 yıllarına kadar, o dönemin Samoil Makedon devletinde sayılan Aziz grubunda yer aldığı bilgilerini edinmiştir.

11. yüzyılın sonlarında doğrusu, Yedi hazretin belirme kutsallığı ve Onların Aziz olarak kutlanması başlangıcında Aziz Kliment ve Naum'un kutsallığının daha geniş çaplar kazanması da başlamıştır. O zamanlarda Ohri baş piskoposluğunun başında bulunan Ohri'li başpiskopos Teofilat, yaygın Kliment'in eserinde Kliment'i Aziz bir kişiye hitaben vurgulayarak şunları belirtmiştir: "O yerküre meleği ve gökkubbe insanı... kendi mirasını hep daha çok ve daha çok izle çünkü şimdi sağolduğundan daha büyük güce sahip olduğun belli... O Aziz ve fazlasıyla iyi çobanı!" Kliment ve Naum'a adalı şiirlerle bu Ohri'li başpiskoposun Ohri başpiskoposu dindarları arasında kutsallığın daha hızlı yaygınlaşmasında büyük hizmetleri vardır. Bu geleneği daha sonraları başpiskoposlar Dimiriya Komatiyan ve Konstantin Kavasila (13. y.y.) devam etmişlerdir. Bu dönemde Kliment'in portresi Makedon kiliselerinde daha sık çizilmeye başlamıştır. Bu dönemde aynı bölge Kiril ve Metodiy kardeşleri anmaya 11 Mayıs tarihi belirlenmiştir, ki burada onların öğrencileri Kliment, Naum ve Gorazd de anılmaktadır. İlk önce Makedonya'da genişleyen Ohri'li Kliment kutsallığı daha sonraları komşu ve daha uzak Slav ülkelerinde (Bulgaristan, Sırbistan, Rusya v.b.) genişlenmiştir.

Ohri'nin Aziz Panteleymon kilisesi yakınında bulunan mezarı, yaşlı Aziz Kliment olarak adlandırılması, Aziz Kliment'e adalı başka kiliselerinin inşaa edilmesini etkilemiştir. Ohri'de Küçük Aziz Vraçi ve Leskoets köyündeki Aziz Spas kiliselerinde Aziz Kliment Ohri'linin patronu olarak temsil edilmiştir. Dolayısıyla Ohri ahalisinin Aziz Kliment ve onun en yakın işbirlikçisi Aziz Naum'u sayısı çok efsanelerde ebedî kılmaları tesadüf sayılmaz.

Ohri'li Naum'a karşı kutsallığı Güneybatı Makedonya ve Güney Arnavutluk topraklarında bulunan Kutmiçevitsa bölgesinde 893 yılında Ohri'li Kliment'in öğretim yerine geçerek Osmanlı hükümdarlığından daha önce Makedonya'da yeterlice tanınmıştır. Öğretmen görevlisi olarak Naum, Ohri gölü kıyısında Manastır kilisesini kurmuştur. Bunu Aziz Arhangel'e adadığına rağmen zamanla aynı kurucusu Aziz Naum adıyla tanınmıştır. Bu Manastır kilisesinde 23 Aralık 910 yılında Naum kendi hayatını yitirmiştir, orada onun eserlerini yazanlardan biri Ohri'li Kliment'in de gömme merasimine katıldığı yazıyor. 13. yüzyılında Ohri ahalisi ve daha geniş yörelerde Aziz Naum kutsallığının yaygınlaştığını Ohri'li başpiskoposu Konstantin Kavasila'nın yazdığı "Ohri'li Naum'un Görevi" adlı eserde aydınlatılmıştır. 14. yüzyıldan bu yana Ohri'li Naum'un portreleri Makedon resim sanatında yaygınlaşmaya başlamıştır.

14. yüzyılda, doğrusu, 14. yüzyılın sonuna doğru Makedonya'nın Osmanlı Türkler'inin hükümdarlığı altına geçmesinden sonra Aziz Kliment ve Aziz Naum'a karşı olan kutsallığının Makedonya'da daha yoğun bir şekilde yayılmaya başladığını söyleyebiliriz. Osmanlılar'ın hükümdarlığının devam ettiği dönem içerisinde Makedonya'daki Osmanlı idaresi Hıristiyan ahalisine karşı dini tolerans göstererek, bunun pratikte gerçekleşmesiyle aynısının tanıtılmasında faaliyet göstermekteydi.

Ohri başpiskoposluğunun var oluşu ise bunu en iyi bir şekilde tasdiklemektedir. Ohri başpiskoposluğuna sadık olan Makedonya hıristiyan ahalisi ve öteki ülkelerden olan ahali kendi dinî özgürlüklerini başpiskoposluk organlarına yıllık vergi vermekle gerçekleştirmektedirler. Bu vergi (bakış) ise Osmanlı Devleti'nin yararındaydı. Yıllık verginin (bakışın) yürürlüğe girmesi kararı olduğu gibi, öteki ödeme biçimleri (1451-1481) dönemlerinde Sultan İkinci Mehmed'in iktidarda bulunduğu dönemde saygılanmaktaydı. Verginin (bakışın) tutarı ise sürekli artmaktaydı. Öyle ki 18. yüzyılın sonuna doğru, 1767 yılında İstanbul patriyarkının buyurusuyla Ohri başpiskoposluğunun kaldırılmasından önce bu verginin tutarı 100 bin akça (1000 guruş) dolayındaydı. O dönemde ise devlet vergisinin (haraç) tutarı ise 163 bin akça ya da (1500 guruş) dolayındaydı.

14. yüzyılın sonuna doğru ayrıca 15. yüzyıldan başlayarak Makedonya'nın kimi kentlerine Türkiye'den yeni göçmenler gelmeye başlıyor. Bunun neticesi olarak Türkler'in yaşadığı ortamlarda camiler, hamamlar, tekkeler, hanlar ve öteki yapıların inşa edilmesine başlanıyor. Böyle bir durum Makedon kentlerinin, oriental görünüme sahip olmasına neden oluyor. Makedon kentlerine Türklerin gelmeleriyle birlikte oriental zanaatlar da gelişmeye başlıyor. Buna bağlı olarak ticaret ve madencilik de gelişmeye başlıyor. Bu hususta yapılan çalışmaların sonucunda Makedonya'daki kentlerin çoğunda heryanlı gelişmeler kaydedilerek, bu kentler gelişmiş ticarî-ekonomik ve zanaatçılık-madencilik merkezlerine dönüştürülmüştür. Bu gibi nitelikleri Ohri kenti de taşımaktaydı. Ohri kenti daha 15. yüzyıldan başlayarak, Makedonya'da olduğu gibi Balkanlar'da gelişmiş kilise ve iktisadî merkez haline gelmiştir. Bu kent yani Ohri kenti ortodoks yunandışı dünyası için İstanbul'un yunan dünyası için önemi gibiydi. Yerel Türk hükümeti hıristiyan ve müslüman ahalisi arasındaki yaşama tolerans göstermekle, Osmanlı hükümdarlığının başlangıcından buraya gelen Türkler Ayasofya, Aziz Panteleymon ve daha kimi kiliselerin, temelleri üzerine camiler inşa etmeye başlıyor. Türkler arasında da birçok hıristiyan azizin, ayrıca aziz Kliment ve Naum kutsallığı yayılmaya başlıyor. Kliment'in Aziz Panteleymon manastırının kalıntıları üzerine 15. yüzyılda "Sultan Muhamet" olarak da adlandırılan imaret camiisinin inşa edildiğine rağmen yine de bu yer hem Türk hem de Makedon hıristiyan ahalisi tarafından saygılanmaktaydı. Türk idaresinin o zamanki kurallarına göre, hıristiyanlar da ayakkabılarını

çıkarmak şartıyla ya da mumları toplayıp Türk nöbetlerine sunmakla kendi azizlerine saygı gösterebilmişlerdir. Bu yolla yani mumların toplanmasıyla gelirlerini artırıyormuşlar. “İmaret” olarak adlandırılan yerle ilgili durum böyleydi. Ohri sancağına bağlı geniş kapsamlı defterde 1582 yılına ait 20. sayı altında şu önemli bilgilere yer verilmiştir. İleri sürüldüğüne göre, Ohri kalesinin kapılarını tamir etmekle görevlendirilen Penko (Niko?) Yovan adındaki kişi “Aziz Mescidi’nin İmaretini”nin yararından da çalıştığından haraç vermekten serbest edilmiştir. Aziz bir yer olan İmaret, Ohri’deki hristiyan ve Türk ahali tarafından bundan böyle de saygılanmaktaydı. Aynı böyle, Aziz Kliment’in 1295 yılında inşa edilen Aya Bogoroditsa Perivlevta kilisesine götürmesinden sonra da bu yer etraf kent ve köylerde yaşayan hristiyan ve Türk ahali tarafından da yine saygılanmaktaydı. Ayasofya Katedral kilisesinin camiye dönüştürülmesinden sonra Aya Bogoroditsa Perivlevta kilisesi Katedral kilisesine dönüştürülüp Aziz Kliment kilisesi gibi tanınmış olmuştur. 1550 yılında ise Ohri başpiskoposu Aziz Kliment kilisesindeki Kliment’in gömütünü bir levhayla örtmekle, bu levha üzerine Ohri’li Kliment ve onun ölüm tarihi (6424-916) hakkında yazı yazılmıştır. Levhanın üst kesiminde başpiskopos Prohor’un ölüm tarihi (7058-1550) yazılmıştır. Zira, bu Ohri kilisesinden Kliment’in başını, Ber yakınlığındaki Aziz Yovan Poodron Manastırı’ndan olan rahipler almış bulunuyorlar. Bundan başka Aziz Kliment’in kemiklerinden bir bölüm, Ohri’deki Aziz Nikola kilisesine götürülmüştür. Bu kilisede aynı zamanda daha kimi azizlerin kemikleri de bulunmaktaydı. Bu yolla Aziz Kliment’e değin kutsallık daha geniş çaplara ulaşmıştır. 15. yüzyıldan sonra Ohri’deki kiliselerinden başka öteki kiliselerde de Aziz Ohri’li Kliment’in portrelerine rastlanmaktadır. Osmanlı hükümdarlığı tarafından hristiyan ahalisine gösterilen, doğrusu hristiyan ahalesinin dinî özgürlüklerine gösterilen tolerans 16. yüzyılda en belirli oluyor. Bu dönem içerisinde eski kiliselerinin onarılmasıyla birlikte Osmanlı döneminden önceki yıllarda yürürlükte olan biçimler üzere yeni kiliseler inşa edilmeye başlıyor.

18. yüzyıldan sonra Kiril ve Metodiy kardeşler, onların taraftarları olan Kliment ve Naum ile öyle denilen Yedililer çevresinden olan öteki şahıslara bağlı olan kutsallık Makedonya’da olduğu gibi, öteki Slav ülkelerinde de geniş boyutlar almaya başlıyor. Doyranlı Hristifor Jafaroviç’in bu konudaki katkısı ise büyük önemdedir. O’nun (1741) hazırladığı Stemagografisinde Ohri-Moskopol gelenekleri üzere Aziz Ohri’li Kliment ve Naum’un portrelerine de yer veriyor. 1740 yılından başlayarak Ohri başpiskoposluğunun buyurusuyla Yosif’in kutlanması başlamış, 27 Aralık ise Aziz Naum’un ölüm tarihi olarak kaydediliyor. Böylelikle bu Aziz şahısa değin kutsallık, Makedonya’da olduğu gibi öteki Slav ülkelerinde güncellik kazanmaya başlıyor.

18. yüzyılın ortasından başlayarak Makedon eğitimcilerinin Makedon ulusunun daha uzak tarihi geçmişiyle birlikte, Aziz Kiril ve

Metodiy ile onların öğrencileri olan Aziz Kliment ve Naum'a bağlı kutsallık Makedonya ve Makedonya dışında ün kazanmaya başlıyor.

Yordan Hacı Konstantinov-Cinot, Parteniya Zografski, Dimitriya ve Konstantin Miladinovtsi kardeşler, Kuzman Sapkarev ve Makedonya'nın öteki kültür yaratıcılarının bu husustaki hizmetleri oldukça büyüktü. Makedon eğitimcileri, Aziz Kliment ve Naum hakkında rivayetler yapmakla bu Aziz kişilerinin ölüm tarihleri hususunda konuşmalar düzenlemekle, Makedon hıristiyan ahalisi arasında olduğu gibi Türk ve Müslüman ahalisi arasında bu aziz kişilere değin kutsallığın yayılmasına pay sunmuşlardır. Bu dönem içerisinde Aziz Kliment ve Aziz Naum portreleri ikonografi ve fresk-ressamcılığında kitlesel bir şekilde yer bulmuştur. Makedon kiliselerindeki ikonlar ve fresk-ressamcılığında bu azizlerin portreleri oldukça artmış bir durumdadır. Günlük ve dönemsel basınında olduğu gibi bilimsel edebiyatta da Aziz Kliment ve Naum'a değin kutsallık daha geniş bir afirmasyona ulaşmıştır.

1845 yılında Ohri'yi ziyaret eden Rus Slav yazarı Dimitriya Viktor Grigoroviç, o dönemlerde Dimitriya Mildanivla ile görüşmüştür. Viktor Grigoroviç, Dimitar Miladinov'la birlikte Ohri'deki birçok kilise ve manastırı ziyaret ederek Makedonya'nın bu bölgesine ait Kliment ve Naum'un faaliyetlerine ilgi göstermiştir. Kendisi Kliment'in Aziz Panteleymon manastırına da konuk olmuştur. Halkın söylediğine göre, bu manastırda Aziz Kliment'in gömütü bulunmaktaymış. 1848 yılında Viktor Grigoroviç kendi bilimsel eserlerini yayınlamakla, Aziz Kliment kutsallığının Makedonya dışında da yayılmasına büyük katkı sunmuştur. 19. yüzyılın sonuna doğru Ohri'yi ziyaret eden Branislav Nusıç de bu ziyaretle ilgili araştırmalarını yayınlayıp Aziz Kliment ve Naum kutsallığının bundan böyle yayılmasına pay sunmuştur. Yerel Türk idaresi ise tüm buna toleransla bakmaktaydı. Çünkü Osmanlı hükümdarlığının devam ettiği dönemde Aziz Kliment ve Naum'a değin kutsallık, Türk ve müslüman olmayan ahali arasında olduğu gibi Makedonya'nın öteki bölgelerinde ve komşu Balkan ülkelerinde yaşayan ahali arasında çok sayıda taraftar kazanmıştır. Branislav Nusıç, yıkıntılar altında bulunan ve "İmaret" olarak adlandırılan camiye yaptığı ziyaret sırasında bu bölgelerde yaşayan hıristiyanların bu caminin daha önceden kilise olduğunu söylediklerini ve bu kilisede Aziz Kliment'in gömüldüğünü yazıyor. Bu kilisenin camiye dönüştürülmesinden sonra Aziz Kliment'in kemikleri Aya Bogoroditsa kilisesine götürülmüştür. Bu kilise ise onun çerçevesinde Kliment'in gömütü bulunduğundan dolayı Aziz Kliment adını almıştır. Bununla ilgili olarak Branislav Nusıç'in kaydettiği notlarına göre, bu konuda Türk halkı arasında söylentiler vardı. Bu söylentilere göre, İmaret camii yakınında Sinan Paşa'nın gömütü bulunmaktaymış. Bu yüzden bu yer aziz bir yer olarak sayılmaktaymış. Yaşlı Türklerin anlattıklarına göre Sinan Paşa Türk değil de Hıristiyan aziziymiş. Nusıç'e göre, o gömütte Sinan Paşa

bulunuyormuş. Onun gömütü Aya Bogoroditsa (Mitropoli) da bulunmaktaymış. Bilinen bir gerçektir ki Türk ahalisi Aziz Kliment'in gömütüne saygı gösterip, gömüte mumlar ve zeytin götürmekteydiler. Aziz Kliment ve Sinan Paşa hakkında olan bu iki hıristiyan ve Türk hikayesi aynı esaslara dayanıp aynı kaynaklara yöneliktir. Her iki öyküye göre, Aziz Kliment ilkin bir kilisede, ondan sonra başka bir kiliseye götürülmüştür. Bundan sonra ise bugünkü Aya Bogoroditsa kilisesine taşınmıştır. Onun gömütü bugün de bu kilisede bulunuyor. Branislav Nusıç'in notlarına göre, Sinan Paşa gömütü de Ohri ahalisi tarafından saygılanmaktaydı. Çünkü kendisi zengin bir kişi olarak ölümünden önce tüm varlığını yardım fonuna dönüştürmüştür. Bu yardımlaşma fonundan haftada iki kez olmak üzere, din ayırımı yapılmadan yoksul olanlara ekmek ve çorba dağıtılmaktaydı. Aynı böyle yılda dört kez olmak üzere ve ayrıca büyük bayramların kutlandığı günlerde yoksul olanlara pilav da dağıtılıyordu. Fakat daha sonraları bu yardımlaşma fonu kimi değişikliklere uğruyor. Bu yardımlaşma fonunu sürdürmekle görevli olan Hocalar, bugün de bu fondan olan gelirlerin Sinan Paşa'nın saptadığı hedef için harcanılmasına ilgi gösteriyor. Ohri'li Kliment'in eserini iyice tanıyan N.L. Tunitski, Aziz Kliment'in kutsallığına değin P.Draganov, Han, G. Balascev ve B. Nusıç'in kaydettikleri rivayetleri inceledikten sonra yeni bilgiler edinmiştir. Bu bilgilere göre, Aziz Kliment'in kutsallığına Makedon slav ahalisinden başka, Türkler ve Müslüman Arnavutlar da büyük saygıyla bakmaktaydılar. İleri sürüldüğüne göre, dev İmaret camiinin kalıntıları ve çevresi, kutsallık taraftarların ilgisini çekmekteydi. Bu camiinin yerinde bir zamanlar Kliment tarafından inşaa edilen Manastır bulunmaktaymış. Manastır'ın içinde ise Kliment'in kemikleri de yerleşmişti. Tunitskin'in yazdığına göre, İmaret yakınlığında Türk azizlerinden Sinan Paşa'nın gömütü de bulunmaktaymış.

Osmanlı hükümdarlığı döneminde Ohri-Prespê bölgesinde ve daha uzak yörelerde yaşayan ve Türk ve Müslüman ahalisi Aziz Naum ve onun manastırına değin kutsallığa büyük saygıyla bakmaktaydılar. Ohri'li Naum'un 900. yılda haçlı biçiminde olan kilise haline dönüştürülmüştür. 910. yılda Ohri'li Naum'un ölümünden sonra onun naaşı bu kilisede toprağa verilmiştir. Bu kilisenin kubbesi daha sonraları yapılmıştır. Çoktandır Aziz Naum manastır kilisesi, Aziz Naum kemiklerinin büyücü kuvvetinden dolayı çok sayıda dindar tarafından ziyaret ediliyordu. Aziz Naum'un gömütü, onun büyücü ve tanrı gücüne bağlı enkarnasyonunu oluşturmaktaydı. 1720 yılından başlayarak Aziz Naum'un onuruna 3 Temmuz tarihinde düzenlenen Panayira kendi çevresinden olduğu gibi Struga, Resne ve öteki yörelerde yaşayan halk gelmeğe başlıyor. 1662 yılında İğumen Gavril bir hastane yapmıştır. Fakat bu hastane 1945 yılında kaldırılmıştır. Branislav Nusıç'in anlattığına göre Aziz Naum'un gömütünü Türkler de saygılamaktaydılar. Lubaništa köyü Aziz Naum manastırına armağan edilmekle bu köy Celaleddin (19. y.y.) Bey döneminde onun çiftliğiydi. Aziz Naum manastırı, Aziz bir yer olarak Türk

idaresi tarafından da korunulmaktaydı. 19. yüzyılın sonuna doğru bu manastırı iki Arnavut da korumaktaydı. Fakat bunun için o dönemlerde ihtiyaç yoktu. 1881 yılında Tırpeitsa köyü, manastırın çiftliği oluyor. Bu dönemde anılan Bey tarafından, bu köy, manastır vakfı için, karşılık ederi 25 bin gurus için satılıyor. Daha geçlerde ise Naum Tsevakovski'nin bulduğu, doğrusu Aziz Naum manastırına değin bulduğu bir belgeye göre Aziz Naum manastırının en eski mühüründe Aziz Naum'un portresi yanısıra Türkçe yazmalarıyla bir kadehin resmi de basılmış bulunuyordu. İleri sürüldüğüne göre basılmış olan bu kadeh yanında çizilen bir insanın, doğrusu eğilmiş halde olan bir insanın resmi de var. Bu insanın sol elinde baston bulunuyor, onun sağ eli ise Aziz'e doğru yönelik oluyor. Sözü geçen kadehte yazılmış olan "İşte bu dur" sözleri de bunu en iyi açıklamaktadır. Bu kaynaklı bilgiler ise yerel Türk idaresinin Aziz Naum manastırına verdiği dikkatiyle, Türk ahalisinin Aziz Naum'a gösterdiği saygıların en iyi kanıtını oluşturuyor. Aziz Naum'un kutsallığına bağlı çok sayıda olan rivayetler de bunu en iyi bir şekilde tasdikliyor. "Bektaşiler Aziz Naum'u nasıl saygılıyor" adı altında 1925 yılında piskopos Nikolay'ın yazdığı rivayete göre Bektaşiler tarafından Aziz Naum'un manastırının ziyaret edilmesi sırasında Bektaşiler manastır kapısı önünde ayakta durup çıkarıp kiliseye giriyorlarmış. Kiliseden çıkarken arkalarını çevirmeyerek geriye doğru giderek yüzleri kiliseye doğru yönelik oluyormuş. Bu yolla onlar Aziz Naum'a olan saygılarını belirtmekteydiler. Nikolay'a göre Türkler ataları olarak saydıkları Aziz Naum'a büyük saygı göstermekle Ortodoks hıristiyanları utandırıcı hale getirtmekteydiler. Buna benzer içerikleri kapsayan daha nice rivayetler var. Tüm bunlar da Makedonya'da yaşayan Türk ve Müslüman ahalisinin Aziz Naum'a duyduğu dev saygıları ifade ediyor. Bu rivayetlerin tarihsel açıdan gerçek olduğu Dimitriya Petro'nun bir belgesiyle tasdikleniyor. Bu belgeden öğrenildiğine göre Aziz Naum öteki dinlerden (müslümanlardan) mensup olan kişilerden de saygılanmaktaydı. Aziz Naum "Eski Saltuk Baba Vakfı" olarak da adlandırılıyordu. 1974 yılında Struga'dan imam Tahsin hocanın anlattığına göre Aziz Naum'a bağlı kutsallık Struga yöresine da yayılmıştı. Bu sırada "Eski Saltuk Baba" adı anılıyor. Rivayetlere göre Aziz Naum'a gölde saygılarını ifade ediyorlar. Adetlere dayanarak Türkler de Hıdırellez günlerinde Aziz Naum manastırını ziyaret ediyormuş. Öyle ki Starovo'dan bir aile 1906 yılında bu yeri ziyaret etmiştir. Balkan Savaşlarından (1912-1913) sonra da Türk ahali arasında olduğu gibi müslüman olan öteki Makedon ahali arasında da Aziz Kliment ve Aziz Naum'a bağlı kutsallık yayılmaya devam ediyor. Sözü geçen dönemde ise Makedonya'nın etnik toprakları Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve yeni kurulmuş olan Arnavut devleti arasında dağıtılıp ayrılmıştır. Aziz Kliment ve Aziz Naum'a bağlı daha yeni tarihten olan çok sayıda rivayetler bundan söz ediyor. Bu rivayetlerde ileri sürüldüğüne göre, Aziz Naum manastırının kimlerden kimlere ne biçimde armağan edildiği öğreniliyor. Aynı böyle 1936 yılında aralarında 22

müslümanın bulunduğu toplam 63 kişi tarafından evcil hayvanlarının armağan edildiği de öğreniliyor. Aynı kaynaklara göre 1937 yılında evcil hayvanlarını armağan eden 81 kişiden 27'sinin müslüman olduğu da belirtiliyor. Bunlardan bir bölümü ise Arnavut olarak belirlenmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra Aziz Kliment ve Aziz Naum'a bağlı kutsallık genişlemeye devam edip Makedonya'da yaşayan Makedonlar tarafından olduğu gibi Türk ahali tarafından da saygılanıyor. Aziz Naum manastırında bulunan ve 1982 ve 1988 yılına ait olan bir çok belge bunu aydınlatmaktadır. Bu belgelere göre evcil hayvanlarını ve para yardımlarını veren toplam 137 kişiden 95'i başka dinlere mensuptur. Bunlarsa Egipt'lidir. Mısırlılar sıralarından olan ve hıristiyan olmayan çok sayıda kişiler Aziz Naum manastırını ziyaret ederek 1989 yılında evcil hayvanlarını ve paralarını bu manastıra armağan etmişlerdir. Bunlardan kimileri, Uzak Okyanus aşırı ülelerinden (Kanada, Amerika ve Avustralya'dan) gelmiş bulunuyorlar. Tüm bu veriler Aziz Kliment ve Aziz Naum'a bağlı kutsallığının asırlık geleneğe sahip olduğunu ve Makedonya'da, Makedon ulusu arasında olduğu gibi Türk ahali ve öteki ahali arasında bugün de devam ettiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- A. Milev, *Grçkite Zitia na Kliment Ohridski*, Sofia 1966.
- A. R. Sled, "Kulata Sv. Klimenta Ohridskogo v Dinastii Komitopulov", *Kirilo-Metodievski Studii*, 4, İzd. B.W. Sofia 1987.
- A. Stojanovski, "Ohridskata Arhiepiskopija", *Ohrid i Ohridsko Niz Istorijata*, Kn. II., Skopje 1978.
- B. Nuşiç, *Kraj Obala Ohridskog Jezera. Beleşke iz 1892 Godine*, Beograd 1894.
- B. Panov, "Misionerskata Dejnost na Kliment Ohirdski vo Makedonija", *Kliment Ohridski Ulogata na Ohridskata Knizevna Škola vo Razvojt na Slovenskata Prosveta*. İzd. na MANU, Skopje 1989.
- B. Panov, "Opstojno za Teofilakt Ohridski Kako Arhiepiskop i Pisatel Vidi", *Teofilakt Ohridski Kako İzvor za Srednovkovnata İstorija na Makedonskiot Narod*, Skopje 1971.
- B. Panov, *Srednovkovna Makedonija*, III., Skopje 1985.
- B.J. Vajst - J. Kurtz, *Evangelium Assemāni T. I.*, I, Prague 1929.
- B.Raikov, "Ranni Kalendari Vesti za Kliment Ohridski", *Kliment Ohridski 916-1966*. İzd. BAN. Sofia 1966.

- C. Grozdanov, *Portreti na Svetitelite od Makedonija od IX-XVIII vek*. Skopje 1983.
- C. Romanska, "Kliment i Naum vo Narodnite Predanija", *Hilada i Sto Godini Slavenska Pismenost 863-1963*, İzd. BAN. Sofia 1963.
- D. Koco, "Klimentoviot Manastir Sv. Pantelejmon'i Raskopkata Pri "Imaret" vo Ohrid", *Kniga za Kliment Ohridski*, Skopje 1966.
- D. Koco, "Novi Podatoci za İstorijata na Klimentoviot Manastir Sv. Pantelejmon vo Ohrid", *Kliment Ohridski Studii*, Skopje 1986.
- D. Koco, "Proučuvanja i Arheološki Ispituvanja na Crkvata na Manastiroto na Sv. Naum", *Zbornik na Arheološkiot Muzej*, II, Skopje 1958.
- Dokumenti za Borбата na Makedonskiot Narod za Samostojnost i za Nacionalna Drzava*, I. Skopje 1981.
- G. Belasčev, *Kliment Episkop Slovenski*, Sofia 1898.
- H. Polenakovič, "Kliment Ohridski i Našite Prerodbenici", *Kliment Ohridski Studii*, Skopje 1986.
- I. Ivanov, *Bilgarski Starini iz Makedonia*, Sofia 1970.
- I. Snegarov, *Bilgarskiot Prvoučitel Sv. Kliment Ohridski*, Godišnik na Sofijski Univerzitet, Bogoslovski Fakultet, Kn. IV, Sofia 1926.
- I. Snegarov, *Grad Ohrid*, Sofia.
- K. Balabanov, "Kliment Ohridski Sv. Naum vo Delata na Zografite od Periodot na XVIII do Krajot na XIX vek vo Makedonija", *Kliment Ohridski i Ulogata na Ohridskata Knizevna Škola vo Razvojot na Slovenskata Prosveta*, İzd. MANU, Skopje 1989.
- L. Pavlovič, "Kultovi Lica Kod Srba i Makedonaca", *Smederevo Hudozestvena Literatura, Kliment Ohridski 916-1966*, İzd. BAN Sofia 1966.
- Litly-Boi, *Zivopisnoe Putešestvie po Evrpoeskoj i Azirtskej Turcii i v Ozno-Slovenskih Strani: Rum nino, Serbi o, Bosni, Bolgario, Gercegovinu i Černogorino*, Moskva 1878.
- Makedonija vo XVI i XVII vek. Dokumenti od Carigradskite Arhivi (1557-1645) Prevod*, (Redakcija i Komentar od D. Šopova), Skopje 1955.
- N. L. Tunickii, "Sv. Kliment", *Episkop Slovenskii*, Sergieva Posada 1913.
- N. Celakovski, "Predanijata i Starite Pečati na Manastiroto Sveti Naum", *Lihnid, Zbornik na Trudovi*, Ohrid 1983.
- S. Risteski, *Legendi i Predanija za Sveti Naum*, Skopje 1990.

T. Sazdov, "Narodnite Predanija za Kliment i Naum Ohridski, Prodlzuvaci na Deloto na Solunskite Braka", *Kirilo Metodievskiot (Staroslovenskiot) Period i Kirilo-Methodievskata Tradicija vo Makedonija*, Izd. MANU. Skopje 1988.

T. Sazdov, "Narodnite Predanija za Kliment i Naum Ohridski", *Kliment Ohridski Studii*, Skopje 1986.

V. Sl. Kiselkov, "Kirilometodievskiot Kult v Blgaria", *Hilada i Stom Godini Slavanska Pismenost 863-1963*, Izd. BAN. Sofia 1963.

V. Stojčevska-Antik, *Kliment i Naum Ohridski vo Narodnata Tradicija*, Skopje 1982.